

УДК 71/719:[721+388+352+356/358+314.1]

ВОЛОДИМИР НАУМЕНКО

м. Київ

v-naumenko@ukr.net

ДЕРЖАВНЕ ТА МІСЦЕВЕ АДМІНІСТРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ КИЄВА XVIII – ПОЧ. XX ст.: ОСНОВНІ НОРМАТИВНІ АКТИ ТА ВИКОНАВЧІ ОРГАНИ ВЛАДИ (ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглядаються трансформації адміністративно-законодавчого устрою, який існував на території Києва під час його історико-містобудівного розвитку протягом XVIII – на поч. XX ст. Піднімається питання значного впливу нормативно-законодавчого підґрунтя на формування структурних елементів міста, функціонування державних органів з контролю та нагляду за місцевим чиновництвом і осередками самоврядування, розширення фортифікаційних укріплень та казарм гарнізону за рахунок міських земель, перепланування давніх місцевостей і забудову у вільних межах, поширення мереж інженерної інфраструктури та шляхів сполучень, а також на життя міста у інших сферах (економіки, промисловості, фінансів).

Ключові слова: Київ, адміністративно-законодавчий устрій, нормативно-правові акти, державне управління, міське самоврядування, міський культурний ландшафт, Російська імперія, Гетьманщина.

Питання адміністративного впливу на містобудування Києва XVIII – поч. XIX ст. мало велике значення для розвитку міста, однак залишається малодослідженим аспект реконструктивного відтворення впроваджених нормативно-законодавчими актами змін у територіальних межах міста і відповідно визначення їх наслідків для ландшафту.

Аналіз публікацій вказує, що у наукових, науково-популярних і публіцистичних працях тривалий час простежується брак проміжної ланки між вузькогалузевими та загальнокраєзнавчими виданнями [9; 60; 63], при цьому динамічно зростає науковий інтерес до міждисциплінарних досліджень [15; 42; 40; 8; 27]. Таким чином, наше дослідження дозволяє інтегрувати достатньо відомі, але неповні, та мало відомі напрацювання дослідників щодо окремих законодавчо-нормативних актів та рішень виконавчих органів різного рівня, їх локальної взаємодії, а отже, висвітлити трансформації та візуально-просторові вияви останніх у межах історичних місцевостей Києва, що і визначає актуальність нашого дослідження.

Стаття присвячена вивченню етапів формування адміністративно-законодавчого устрою, який діяв на території Києві у контексті історичного процесу містобудівного розвит-

ку міста. Метою статті є визначення впливу прийнятих нормативних актів та практики їх виконання на формування міського ландшафту Києва XVIII – поч. XX ст. Предметом дослідження є вплив державних і міських законодавчо-регулятивних актів, діяльності виконавчо-розпорядчих органів з їх реалізації та окремих керівних посад на напрямки розвитку і конфігурацію адміністративного устрою та територіального поділу Києва. Завдання полягають у розгляді перебігу запровадження, проблем реалізації та фактичних наслідків законодавчих і виконавчих нововведень, змін розташування та характеристик забудови залежно від накладених обмежень та об'язків, централізації підпорядкування згідно нормативних чинників. До методів аналізу належать: власне історичний, логіко-аналітичний, описовий та статистичний. Матеріалом дослідження слугували архівні дані, наукові, публіцистичні та краєзнавчі праці з топографії, містобудування, пам'яткознавства, архітектури та киевознавства.

Джерельну базу багатьох наукових праць із загальних історичних, політичних, військових та економічних питань становили документи-пам'ятки, які склали нормативну основу правового ладу у XVII–XVIII ст. на території автономії Гетьманщини. Серед них

рукописне «Согласие книги Статута малорос- сийских прав с Государственным российским уложением» у вигляді таблиці-характери- стики з коментарями до Литовського Стату- ту, який з місцевими відмінностями діяв у Києві та по Лівобережній Україні тривалий час, а згодом зі змінами затвердженими мос- ковським царем Олексієм Михайловичем та згідно із законами Російської імперії аж до переходу на останні [72].

Згадані джерела користуються стійким науковим інтересом, про що свідчать напра- цювання з кола наукових напрямків у сфері державного та місцевого управління Війська Запорізького у Московському царстві 2-ї пол. XVII-XVIII ст., а згодом – частини Південно- Західного краю Російської імперії XIX – поч. XX ст., з опрацюванням їх законодавчого су- проводу, включно з увагою до самоврядуван- ня міст, зокрема, Києва. Також, згадане стосу- валось спектру питань з перебудов внутріш- нього багаторівневого адміністративного устрою на засадах організації війська, форму- вання сильного центрального керівництва з жорстким підпорядкуванням нижньої місце- вої ланки, нарощування повноважень і обо- в'язків регіональних органів з нагляду за суспільним ладом, а також звуження прав та привілеїв міст з особливим статусом [17; 46; 18; 69; 78–83; 68; 20].

Наслідки таких рішень на фоні постійних змін зовнішніх військово-політичних пріори- тетів вищого керівництва, які мали вигляд нормативних актів, відбивалися на принци- пах розвитку українських міст, зокрема, Киє- ва. За результатами наукових розвідок істо- рико-містобудівного розвитку Києва, можна побачити, що процес адміністрування тери- торій торкався багатьох аспектів функціону- вання міста. Так, державне та міське адмініс- тративне регулювання, спираючись на вер- тикаль владних інститутів та підконтрольне місцеве самоврядування, розповсюджувалося на військово-безпекову (землі військового призначення з фортифікацією, казарми для розміщення гарнізону і поліції), економіко- фінансову (грошовий обіг, податки та торгів- ля), соціально-територіальну (етно-націо- нальний, релігійно-конфесійний і класово- становий склад населення, земельне право власності та її приналежність, межі розселен-

ня і площа поселень), будівельно-архітек- турну (ансамблі міської житлової, громадсь- кої та культової забудови в оточенні примісь- ких селищ) і інженерно-інфраструктурну (вулично-дорожня мережа, поштовий та еле- ктричний зв'язок, сухопутний і водний тран- спорт, санітарні служби) сфери міського жит- тя, а також існування окремих місцевостей, впливаючи на формування міського культур- ного ландшафту [36; 57; 54; 56; 55; 64; 8; 63; 39; 29; 14; 4].

Згадані сфери життя Києва з часом набу- вали більшого значення для функціонування міста, напрацьовували власну специфіку та отримували свої відмінні особливості, ніж у інших містах, що знайшло віддзеркалення у ґрунтовних наукових пошуках вузької спеці- алізації. Так, оборонний комплекс мав найбі- льший вплив на місто, тому й найскладнішим було узгодження принципів управлінських структур міської адміністрації з військовою. Перевага схилялася на бік останньої, особли- во, при розширенні фортифікаційних укріп- лень, забезпеченні потреб гарнізону, компле- ктуванні армій та мобілізації, встановленні багатьох обмежень на час будівництва, пос- тачанні в умовах військового стану, залучен- ні містян до боротьби з диверсантами [32; 65; 45; 44; 67; 43; 5; 66].

Увага до регулювання забудови та нагля- ду за архітектурною стилістикою споруд спо- чатку майже не приділялася, хоча й була ос- новною існування міста, але згодом роль цієї сфери відповідальності міської влади поси- лилася з її виходом на перший план. Більшою стає вага адміністративних обмежень як бу- дівельного, так і архітектурно-естетичного характеру – регламентації вигляду споруд, введення обов'язкових типових проектів, узагальнення містобудівного досвіду у пра- вилах забудови [77; 6; 41; 40; 73; 71].

Не останню роль у місті відігравало регу- лювання у інженерній та інфраструктурній галузях, реалізації багатьох енергетичних, постачальних і транспортних проектів за до- помогою концесійних контрактів, проведен- ня робіт з благоустрою та покращення санітарного стану вулиць, розвитку реміс-ничої торгівлі і кредитного промислового виробництва, які з розвитком технологій швидко поширювалися Києвом [26; 34; 9; 28].

Створення та розвиток міського адміністративного апарату під наглядом державних органів, а також видання і впровадження нормативно-правових актів, що регулювали їх діяльність, з точки зору законодавчої і управлінської специфіки, варто відмітити окремо. Загальнодержавні закони та акти, царські укази і урядові накази, губернські цивільні та військові приписи, міські положення та правила, думські постанови і статuti (розряди), генеральні плани міста та його окремих територій пройшли довгий шлях від Литовських статутів Х – кін. XVII ст., через перехід на російське право протягом XVIII ст. і реформи у XIX ст. до часткової лібералізації та демілітаризації регулювання деяких сфер міського життя положеннями кін. XIX – поч. XX ст. Так, про нормативне регламентування діяльності органів державної та місцевої влад свідчать історичні джерела, що у XVIII ст. увійшли до законодавчих основ управління містом та самоврядних прав його мешканців. Зокрема, грамота короля Польського і князя Литовського Сигізмунда-Августа жителям Києва на підтвердження їм прав і вольностей наданих Сигізмундом I та королем Олександром (1545 р.), грамота російського царя Олексія Михайловича жителям Києва на підтвердження їх прав і вольностей (1654 р.), універсал гетьмана Б. Хмельницького жителям Києва на права і вольності (1654 р.) [21; 23; 24; 22].

Доповнюючи інформацію з першоджерел, значні напрацювання дослідників вказують і на пізніші документи, що відображають масштабні державницькі плани, зокрема, щодо Києва. Такі заходи було направлено на реорганізацію управління містом відповідно до реалій часу «Городовим положенієм» 1785 р., побудову системи нагляду, санкціонування, інспектування, підзвітності у будівельно-ремонтній, пожежно-охоронній, охороні здоров'я та економічній сферах закріпленої з 1873 р. центральними актами «Городових положеній» 1870 і 1892 рр., відповідно до «Обязательних постановлений», контроль над вирішенням суперечок серед привілейованих мешканців, вигідне реформування міського самоврядування, а також на обмежений перехід на виборні функціональні посади [49; 50; 15; 25; 16; 59; 58; 70; 76].

Зважаючи на складність у реалізації вимог центральної влади, варто звернути увагу

на місцевих виконавців та наглядачів за дотриманням законодавства на місцях. Зокрема, до останніх можна віднести введення додаткової керівної та контролюючої надбудови у межах «країв» Російської імперії на чолі з генерал-губернаторами, які поширювалися одразу над кількома офіційними адміністративно-територіальними одиницями – губерніями, що вже мали власні адміністрації – правління і начальників – цивільних та військових губернаторів, а також роль інституту предводителя дворянства у такій ієрархії [75; 42; 74; 3; 61; 60; 19; 33; 1; 2].

У такій ситуації «представниками народу» виявлялися виборщики магістрату під керівництвом війтів, яких постійно супроводжували суперечки з воєводською адміністрацією та козацькою старшиною. Магістрат згодом поступився повноваженнями, окрім міщанського суду, до відміни магдебурзького права, на користь загальноміської думи на чолі з міським головою, які обиралися колом виборців зі станів мешканців під поліцейським наглядом. Новою думою обиралися управа, що також, як і міське зібрання, знаходилася під керівництвом міського голови, на яку покладалися канцелярські та чиновницькі функції [53; 51; 52; 30; 27; 31; 10; 7; 13; 37; 38; 62; 11; 12].

Позитивним для підвищення якості та естетичної виразності форм міської забудови стала відмова від практики найму будівничих та архітекторів на певний час керівниками міста, краю чи особисто заможними замовниками для зведення приватних споруд з дозволу міністерств або центральної влади, і введення посади міського архітектора. Перший час архітектор за штатом займав 1 посаду, згодом через навантаження, апарат було розширено до 4 архітекторів з 1 «головним міським архітектором», а пізніше – окремим «міським інженером» [35; 47; 48].

Отже, ієрархія управління містом впродовж історичного розвитку складала кілька керівних ланок, зокрема, державну – від гетьманської, старшинської до згодом царської адміністрацій і російського уряду, а також місцеву – від магістрату з війтами та бургомистрами, козацького полкового і воєводського до згодом губернського, міського думського зібрання та управи, голови (градоначальника) і гласних. Таким чином, виявлено, що

при усій запутаності та неврегульованості система управління містом у XVII – поч. XVIII ст. все ж мала ознаки підзвітності місцевої влади давнім та новим становим групам населення. В результаті впливові містяни разом із керівництвом магістрату здійснювали невеликі локальні, з точки зору загальноміського розвитку, проекти з поліпшення господарства, зокрема, будівництва шляхів, внутрішніх мереж та річкових переправ.

У XVIII та до сер. XIX ст. відбувалася поступова централізація влади у місті, ліквідовувалися будь-які зв'язки місцевого населення з призначеними із столиці керівниками. Увага нових управлінців та намісників зосереджувалася на грандіозних військових і транспортних проектах, а господарство міста перекладалося на плечі громади, як наслідок, поступово занепадаючи. Варто зауважити, що за цей час періодично відновлювався частковий вплив на місто станового принципу, а саме, перманентна заборона та поновлення повноважень гетьманських полковників, магістратських урядників, згодом реальної виборності міської думи, наділення повноваженнями предводителів дворянства та дворян, які давали поштовх місцевому розвитку на приватних засадах, супроводжуваному будівництвом господарських та промислових споруд. Законодавчий супровід різноманітними указами та постановами уряду значно збільшився, але не на користь їх зв'язності та відповідності один одному і іншим попереднім актам.

У 2-й пол. XIX – на поч. XX ст. відбулося повернення самоврядуванню багатьох відібраних у нього повноважень та обов'язків, які державна машина виконувала невдало, віддаючи пріоритет справам державної ваги, у яких повна монополія та увага уряду залишалася незмінною. Законодавство стало більш стандартизованим, видачу обмежених видів правил стосовно Києва та інших міст дозволялося вести міським думам, але у такому вигляді, які б не суперечили законам та позиції губернаторів. Хоча суперечливості у нових актах позбутися не вдалося, натомість для зняття відповідальності була прийнятною практика посилення на документи попередників різного терміну давності.

Таким чином можна підсумувати, що 1) нормативна неврегульованість переростає

у надмірну забюрократизованість при супроводі державних та міських справ. На фоні цього значно швидше розвивалися концесії у кооперації з приватними підприємцями, зокрема, у міському господарстві та інфраструктурі; 2) військове управління, яке ніби мало окрему структуру, але фактично дублювало цивільну владу, пройшло шлях від козацьких полковників, воєвод московських військових залог до російських комендантів Києва, військових губернаторів та генерал-губернаторів. Попри все, військове призначення Києва з часом закономірно поступилося місцем промислового та інфраструктурного розвитку; 3) набрали значної ваги фінансово-економічні органи управління, а саме у регламентації торгівлі, виробництва, митниці, податків, дозволів, оренд, банків, будівельних концесій; 4) етнічні, соціальні та релігійні обмеження, що встановлювалися вищою і намісницькою владою шляхом видачі спеціальних дозволів за виняткові заслуги або навпаки заборон на поселення окремим групам та меншинам, знімалися по мірі збагачення їх представників та переходу з найнижчих станів до вищих, які могли собі дозволити будівництво власних садиб у раніше закритих заможних частинах міста; 5) стає актуальним регулювання забудови та введення будівельних правил, а міський архітектор, повноваження якого раніше виконували приватні архітектори на запрошення гетьманів, їх колеги з губернського правління, міські інженери, комітети міської думської управи з господарства, шляхів сполучень та будівництва, займає логічну нішу у структурі самоврядування Києва. Фактично, якщо раніше усе будівництво велося за наказом з центру, незважаючи на місцеві особливості, то згодом, зі зростанням ваги місцевого керівництва, стає вагомою думка міста, особливо у тих питаннях, що давалися на відкуп місцевому самоврядуванню і не мали державної ваги (цивільна інфраструктура, приватна забудова). Загалом, практика адміністрування та управління розвитком міста, які мали різні форми та найменування впродовж двохсотлітнього історичного періоду розвитку, знайшли логічне відображення у сучасному урбанізованому комплексі Києва.

У перспективі результати дослідження планується застосувати при вивченні історії

містобудування та культурного ландшафту Києва, а саме фізико-географічних (топографія та гідрографія), інфраструктурно-господарських (регламентація використання територій), військово-політичних (особливий статус укріплень та стратегічних місцевостей) та суспільно-ідеологічних (благоустрій центральних вулиць і запусіння околиць) візуально-просторових аспектів згаданого періоду.

Список використаних джерел

- Анисимов А. Киевские губернаторы: герои и деспоты / А. Анисимов // «Киев Град»: газ. www.kievgrad.org. — 2015. — № 3(3). — С. 9—10.
- Анисимов А. Киевские губернаторы: герои и деспоты / А. Анисимов // «Киев Град»: газ. www.kievgrad.org. — 2015. — № 4(4). — С. 6—7.
- Бармак М. В. Повноваження та діяльність губернських правлінь Волинської, Подільської та Київської губерній (кін. XVIII — 1-а пол. XIX ст.) / М. В. Бармак // Краєзнавство. — 2006. — № 1—4/2006. — С. 143—147.
- Белая О. М. Документи до біографії першого київського міського архітектора А. І. Меленського у Державному архіві Київської області / О. М. Белая // Архіви України. — 2016. — № 3—4(302—303). — С. 141—148.
- Бережинский В. Г. Комплектование вооруженных сил и местные органы самоуправления Российской империи в нач. XIX в. / В. Г. Бережинский // Пробл. іст. України XIX — поч. XX ст. — 2013. — Вип. 21. — С. 42—49.
- Вечерський В. Соціально-культурні особливості формування архітектури й містобудування України доби Гетьманщини / В. Вечерський // Теорія та іст. архіт. і містобуд. — К., 2002. — Вип. 5. На честь О. М. Годованюк. — С. 183—193.
- Галь Б. О. Комплектація кадрів городничих Малоросійської губернії / Б. О. Галь // Сіверщина в іст. України. — К. — Глухів, 2013. — Вип. 6. — С. 308—316.
- Глеба В. Просторово-адміністративна організація міста Києва та архетипи територій / В. Глеба // Публіч. упр.: теорія і практ. — Х., 2010. — №3—4. — С. 26—32.
- Глизь Ю. І. Документи Центрального державного історичного архіву України, м. Київ про діяльність Київської міської думи / Ю. І. Глизь // Архіви України. — 2012. — № 6(282). — С. 62—69.
- Глизь Ю. І. Київська міська дума: виборці, гласні та виборчі практики (1871 р. — поч. XX ст.) / Ю. І. Глизь // Пробл. іст. України XIX — поч. XX ст. — К., 2013. — Вип. 22. — С. 174—192.
- Глизь Ю. І. Київська міська дума: структура, склад гласних, діяльність (1871—1914 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / Ю. І. Глизь. — К., 2016. — 23 с.
- Глизь Ю. І. Київська міська дума: структура, склад гласних, діяльність (1871—1914 рр.): дис. ... канд. іст. наук / Ю. І. Глизь. — К., 2016. — 234 с.
- Глизь Ю. І. Миський голова Києва М. К. Ренненкамф: спроба соціологічного портрету / Ю. І. Глизь // Краєзнавство. — 2013. — Ч. 2(83). — С. 191—196.
- Глизь Ю. І. Фінансова діяльність Київської міської думи (1871—1914 рр.) / Ю. І. Глизь // Укр. іст. жур. — 2015. — № 4(523). — С. 37—58.
- Говоренкова Т. О регулировании рыночных отношений / Т. Говоренкова // Архитектура СССР: теор., науч.-практ. жур. — М., 1991. — № 7—8. — С. 120—123.
- Горбачев В. П. Городское самоуправление в Украине (по реформе 1870 года): автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. П. Горбачев. — Харків, 1995. — 21 с.
- Горобець В. М. Політична реформа на Україні в 1-й чверті XVIII ст. / В. М. Горобець // Українська козацька держава: Витоки та шляхи іст. розвитку: Матеріали респ. іст. читань.: зб. наук. ст. — К., 1991. — С. 103—109.
- Горобець В. М. Реставрація гетьманської форми правління (1727 р.): причини та результати (До питання про інкорпорацію Гетьманщини) / В. М. Горобець // Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали 3-х Всеукр. іст. читань.: зб. наук. ст. — К., 1993. — С. 104—108.
- Горобець О. Інститут предводителя дворянства в структурі місцевого управління 1-ї пол. XIX ст.: правовий статус та його реалізація (на матеріалах Київської губернії) / О. Горобець // Укр. іст. зб. — К., 2012. — Вип. 15. — С. 50—58.
- Гуржій О. І. Проблема збереження територіальної цілісності Гетьманщини за царювання Петра I / О. І. Гуржій // Укр. іст. жур. — 2015. — №3 (522). — С. 73—87.
- ДАК. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 4.
- ДАК. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 29 зв.
- ДАК. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 1.
- ДАК. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 44.
- Деліманський Р. Є. Боротьба Київського магістрату з гетьманським урядом за свою автономію у 30—60 рр. XVIII ст. / Р. Є. Деліманський // Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали 3-х Всеукр. іст. читань. — К. — Черкаси, 1993. — С. 201—205.
- Деліманський Р. Є. Захист Київським магістратом монопольного права на шинкування горілкою (2-га пол. XVII — 60-ті рр. XVIII ст.) / Р. Є. Деліманський // Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку: Матер. 6-х Всеукр. іст. читань. Кн. 2. — К. — Черкаси, 1997. — С. 171—182.
- Забашта А. С. Историко-правовая характеристика магдебургского права в г. Киеве / А. С. Забашта // Наука и современность. Юридические науки. — 2012. — № 16—2. — С. 191—199.
- Зарецкая Е. Киевский новатор Аманд Струве / Е. Зарецкая // «Киев Град»: газ. www.kievgrad.org. — 2015. — № 3(3). — С. 6—7.
- Зарецкая Е. Поселок вместо борделя. История Труханов острова / Е. Зарецкая // «Киев Град»: газ. www.kievgrad.org. — 2015. — № 5(5). — С. 7—8.
- Заславская Н. А. К истории городского самоуправления Киева в кон. XIX — нач. XX в. / Н. А. Заславская // Вестн. СПбГУ. Сер. 2. История. — СПб., 2011. — № 2. — С. 66—71.
- Заславская Н. А. К истории городского самоуправления Киева в кон. XIX — нач. XX века: личный состав Киевской городской думы / Н. А. Заславская // Приволжский научный вестник. — 2012. — № 4(8). — С. 35—41.
- Иконников В. С. Пребывание Петра Великого в Киеве (Киев — Полтава) / В. С. Иконников // Военно-исторический вестник 1910 г. — К.: Тип. Окружного штаба, 1910. — № 5 и 6. Ч. 1. — С. 5—42.
- Іванова В. О. Діяльність М. І. Драгомирова на посаді Київського, Волинського і Подільського генерал-губернатора / В. О. Іванова // Сіверщина в історії України. — К. — Глухів, 2013. — Вип. 6. — С. 380—383.
- Ієвлева В. Памятки індустріального розвитку Києва кін. XIX — пер. трет. XX ст.: моногр. / В. Ієвлева. — К.: Прес-КІТ, 2008. — 248 с.
- Кальницький М. Головні та міські архітектори Києва 1799—1999 / М. Кальницький, Д. Малаков // Теорія та історія архітектури і містобуду-

- вання. — К., 1999. — Вип. 4. На честь Є. В. Тимановича. — С. 105—125.
36. Климовський С. І. Волоська слобода Старокиївської гори / С. І. Климовський, І. І. Мовчан, А. В. Реутов // *Археологія*. — 1996. — № 1. — С. 105—112.
37. Кожевникова Н. І. Калужские купцы – городские главы Киева. П. М. Дехтерёв, П. П. Елисеев, С. Н. Лычков // *Вопросы археологии, истории, культуры и природы Верхнего Поочья: матер. 25-й Российс. науч. конф. (2—4 апреля 2013 г.)*. — Калуга: Фридрихсфельд, 2013. — С. 186—192.
38. Козій В. Становлення Київської міської думи та діяльність в ній гласного Федора Мерінга / В. Козій // *Етнічна історія народів Європи*. — К., 2015. — Вип. 46. — С. 70—74.
39. Крайня О. Земельні суперечки між козаками і Флорівським Вознесенським монастирем у XVII–XVIII ст. / О. Крайня // *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. — К., 2011. — Вип. 20. Ч. 1. — С. 380—384.
40. Лялюшко О. Застосування усталених норм російського будівельного і цивільного законодавства XIX – поч. XX ст. до сучасного будівництва в історичних зонах міст / О. Лялюшко // *Архітектурна спадщина України*. — К., 2002. — Вип. 5. Традиції та новаторство у містобудуванні України. — С. 439—445.
41. Малаков Д. Правила забудови Старого Києва / Д. Малаков // *Архітектурна спадщина України*. — К., 2002. — Вип. 5. Традиції та новаторство у містобудуванні України. — С. 436—438.
42. Мацузато К. Ядро или периферия империи? Генерал-губернаторство и Малороссийская идентичность / К. Мацузато // *Український гуманітарний огляд*. — К.: Критика, 2002. — Вип. 7. — С. 69—82.
43. Машкин А. Н. Украинские губернии Российской империи в Отечественной войне 1812 года / А. Н. Машкин // *Проблеми історії України XIX – поч. XX ст.* — К., 2013. — Вип. 21. — С. 87—96.
44. Машкін О. Київ та кияни у Вітчизняній війні 1812 року / О. Машкін, С. Тимошенко // *Краєзнавство*. — 2012. — № 4(81). — С. 42—49.
45. Мельник Л. Г. Дії гетьмана Пилипа Орлика і запорожців у 1710–1714 рр. та російська політика щодо України / Л. Г. Мельник // *Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали 3-х Всеукр. іст. читань*. — К.: Черкаси, 1993. — С. 93—99.
46. Мельник Л. Г. Конституція 1710 р. Пилипа Орлика / Л. Г. Мельник // *Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали респ. іст. читань*. — К., 1991. — С. 98—103.
47. Мокроусова О. Г. Академік Володимир Ніколаєв та київські архітектурні конкурси / О. Г. Мокроусова // *Праці Центру пам'яткознавства*. — К., 2012. — Вип. 22. — С. 107—135.
48. Мокроусова О. Г. Внесок польських архітекторів Києва XIX – поч. XX ст. у формування історичного образу міста / О. Г. Мокроусова // *4-ті Зарембівські читання: Матер. 4-х Всеукр. Зарембівських наук. читань «Українське пам'яткознавство: сучасні проблеми та тенденції», присвяч. 150-річ. від дня народж. акад. В. І. Вернадського (м. Київ, 17.04.2013 р.)*. — К., 2013. — С. 83—109.
49. Молчановский Н. В. Киевское городское управление в 1786 г. (по протоколам заседаний городской думы). / Н. В. Молчановский // *Киевская старина*. — К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1889. — Т. 25. — С. 380—399.
50. Молчановский Н. В. Киевское городское управление в 1786 г. (по протоколам заседаний городской думы). / Н. В. Молчановский // *Киевская старина*. — К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1889. — Т. 26. — С. 47—63.
51. Павлова Н. А. Київські війти 2-ї пол. XVII – поч. XVIII ст. / Н. А. Павлова // *Наукові записки НаУКМА*. — К., 2007. — Т. 65. Історичні науки. — С. 8—16.
52. Павлова Н. А. Київська магдебурія: між московською та козацькою адміністраціями (2-га пол. XVII – поч. XVIII ст.) // *Наукові записки НаУКМА*. — К., 2008. — Т. 78. Історичні науки. — С. 4—9.
53. Павлова Н. А. Київський магістрат у 2-й пол. XVII – на поч. XVIII ст. (адміністративно-правовий аспект) / Н. А. Павлова // *Наукові записки НаУКМА*. — К., 2006. — Т. 52. Історичні науки. — С. 13—17.
54. Попельницька О. Балабухи, Григоровичі-Барські, Гудими, Киселівські та Рибальські: найбільші землевласники Київського Подолу XVII–XVIII ст. (топографічний та генеологічний аспект) / О. Попельницька // *Спеціальні іст. дисципліни: питання теорії та методики*. — К., 2002. — Чис. 8—9. Ч.1. — С. 56—70.
55. Попельницька О. Грецька колонія на Київському Подолі у XVII–XVIII ст. / О. Попельницька // *Іст.-геогр. досл. в Україні*. — К., 2003. — Чис. 6. — С. 78—93.
56. Попельницька О. Маєтності католицької церкви XVI–XVII ст. на Київському Подолі (за комплексом джерел СІД) / О. Попельницька // *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. — К., 2003. — Чис. 10. Ч. 2. — С. 32—42.
57. Попельницька О. О. Історичний розвиток київського Подолу (XVII – поч. XIX ст.) / О. О. Попельницька // *Укр. іст. жур.* — 2002. — № 3. — С. 104—119.
58. Прищепа О. П. Виборчий закон, згідно з Міським положенням 1870 р. та його реалізація на Волині / О. П. Прищепа // *Проблеми історії України XIX – поч. XX ст.* — К., 2001. — Вип. 2. — С. 136—141.
59. Прищепа О. П. Міська реформа 1892 р. та її запровадження на Волині / О. П. Прищепа // *Пробл. іст. Укр. XIX – поч. XX ст.* — К., 2001. — Вип. 2. — С. 142—148.
60. Романцов О. Інститут військових губернаторів: джерельна база дослідження / О. Романцов // *Регіональна історія України*. — К., 2010. — Вип. 4. — С. 249—260.
61. Романцов О. Практика унормування правового статусу військових губернаторів у Російській імперії (кін. XVIII – поч. XIX ст.) / О. Романцов // *Регіональна історія України*. — К., 2009. — Вип. 3. — С. 205—216.
62. Свердлик З. Організаційна структура та кадровий склад органів міського самоврядування міста Києва у 2-й пол. XIX – на поч. XX ст. / З. Свердлик // *Студії з арх. справи та документознавства*. — К., 2015. — Т. 22—23. — С. 140—147.
63. Серга Ж. І. З історії забудови Києва у XIX – поч. XX ст. (за документами Державного архіву міста Києва) / Ж. І. Серга // *Архіви України*. — 2011. — № 5(275). — С. 68—77.
64. Сердюк О. М. Деякі особливості планування розвитку території Києва XIX – поч. XX ст. / О. М. Сердюк // *Праці НДІ пам'яткоохоронних досліджень*. — К., 2007. — Вип. 3. — С. 68—76.
65. Силян О. Брама Богатирської застави / О. Силян // *Пам'ятки України*. — К., 1988. — № 3. — С. 34—36.
66. Скрипник А. Російська мілітаризація Київщини у XVIII ст. / А. Скрипник // *Регіональна історія України*. — К., 2014. — Вип. 8. — С. 131—140.
67. Скрипник А. Ю. Київська губернія як стратегічний район перебування російської армії наприкінці XVIII – 1-й пол. XIX ст. / А. Ю. Скрипник // *Проблеми історії України XIX – поч. XX ст.* — 2013. — Вип. 22. — С. 203—216.
68. Стороженко І. С. Збройні сили України від останньої третини XVII ст. до кін. XVIII ст. / І. С. Стороженко // *Укр. іст. жур.* — 1998. — № 1. — С. 87—93.

69. Стрункевич О. К. Про остаточне знищення гетьманства на Україні та заснування другої Малоросійської колегії / О. К. Стрункевич // Укр. іст. жур. — 1993. — № 7—8 (388—389). — С. 85—101.
70. Ступак Ф. Органи міського самоврядування: питання суспільної опіки / Ф. Ступак // Іст.-геогр. дослідж. в Україні. — К., 2003. — Ч. 6. — С. 162—173.
71. Цалик С. Киевские банки 100 лет назад / С. Цалик // «Киев Град»: газ. www.kievgrad.org. — 2015. — № 9(9). — С. 1—5.
72. ЦДІАК. — Ф. 228. — Оп. 2. — Спр. 120. — Арк. 1 і 4.
73. Шамраєва А. Типові проекти житлової забудови 1-ї пол. XIX ст. в Росії і в Україні / А. Шамраєва // Вісник інституту «УкрНДІпроектреставрація». — 2005. — № 3—4. — С. 62—75.
74. Шандра В. Вдячне слово до до професора Мацузато (але все-таки – для чого ж створювалися генерал-губернаторства у Російській імперії?) / В. Шандра // Український гуманітарний огляд. — К.: Критика, 2002. — Вип. 8. — С. 159—164.
75. Шандра В. Малоросійське генерал-губернаторство (1802–1856): структура, штатний розпис, архів / В. Шандра // Студії з архівної справи та документознавства. — К., 1999. — Т. 4. — С. 103—109.
76. Шандра В. С. Горбачев В. П. Городская реформа 1870 года в Украине. — Донецк: ДЮИ ЛГУВД, 2008. — 320 с. / В. С. Шандра // Укр. іст. жур. — 2013. — № 2(509). — С. 197—203.
77. Шевцова Г. Сильові характеристики забудови старого Хрещатика / Г. Шевцова // Теорія та історія архітектури і містобудування. — К., 1999. — Вип. 4. На честь Є. В. Тимановича. — С. 242—248.
78. Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII–XVIII в. / А. Яковлів // Укр. іст. жур. — 1994. — № 1. — С. 129—138.
79. Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII–XVIII в. / А. Яковлів // Укр. іст. жур. — 1994. — № 2. — С. 134—145.
80. Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII–XVIII в. / А. Яковлів // Укр. іст. жур. — 1994. — № 4. — С. 133—143.
81. Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII–XVIII в. / А. Яковлів // Укр. іст. жур. — 1994. — № 6. — С. 123—135.
82. Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII–XVIII в. / А. Яковлів // Укр. іст. жур. — 1995. — № 2. — С. 145—159.
83. Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII–XVIII в. / А. Яковлів // Укр. іст. жур. — 1995. — № 6. — С. 124—137.

VOLODYMYR NAUMENKO
Kyiv

**THE STATE AND LOCAL ADMINISTRATIVE MANAGEMENT
OF THE DEVELOPMENT OF KYIV DURING THE PERIOD 18TH – 20TH CENTURIES:
THE MAIN NORMATIVE ACTS AND EXECUTIVE AUTHORITIES
(HISTORIOGRAPHICAL ASPECT)**

The article deals with the transformation of the administrative-legislative system that existed on the territory of Kyiv during its historical urban development during the period 18th – 20th centuries. The question of the significant influence of the regulatory legislative acts on the formation of structural elements of the city, functioning of state bodies of control and supervision of local government officials and self-governing bodies, the expansion of fortifications and barracks of the garrison at the expense of urban lands, replanning of ancient areas and buildings in the free boundaries, the proliferation of networks of engineering infrastructure and routes, as well as city life in other areas (economy, industry, finance).

Key words: Kyiv, administrative-legislative system, regulatory legislative acts, state administration, city self-government, urban cultural landscape, Russian Empire, Hetmanate.

ВЛАДИМИР НАУМЕНКО
г. Киев

**ГОСУДАРСТВЕННОЕ И МЕСТНОЕ АДМИНИСТРАТИВНОЕ
УПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЕМ КИЕВА XVIII – НАЧ. XX ст.:
ОСНОВНЫЕ НОРМАТИВНЫЕ АКТЫ И ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЕ
ОРГАНЫ ВЛАСТИ (ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)**

В статье рассматриваются трансформации административно-законодательного строя, который существовал на территории Киева во время его историко-градостроительного развития в период XVIII – нач. XX вв. Поднимается вопрос значительного влияния нормативно-законодательной базы на формирование структурных элементов города, функционирование государственных органов по контролю и надзору за местным чиновничеством и центрами самоуправления, расширение фортификационных укреплений и казарм гарнизона за счет городских земель, перепланировку древних местностей и застройку свободных пределов, распространение сетей инженерной инфраструктуры и путей сообщений, а также на жизнь города в других сферах (экономики, промышленности, финансов).

Ключевые слова: Киев, административно-законодательное устройство, нормативно-правовые акты, государственное управление, городское самоуправление, городской культурный ландшафт, Российская империя, Гетманщина.

Стаття надійшла до редколегії 11.11.2017